

İslam Düşüncesinde
ÇOCUKLUK DÖNEMİ
AHLAK EĞİTİMİ

Muhammed Muhdi GÜNDÜZ

EskiYeni Yayınları: 119

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE
ÇOCUKLUK DÖNEMİ AHLAK EĞİTİMİ

Muhammed Muhdi GÜNDÜZ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör
Talip DEMİR

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cd. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Mart 2022

ISBN: 978-625-7673-31-0

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mahallesi Boyacılar Sokak No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

İslam Düşüncesinde
ÇOCUKLUK DÖNEMİ
AHLAK EĞİTİMİ

Muhammed Muhdi GÜNDÜZ

Ankara 2022

Muhammed Muhdi GÜNDÜZ

Eruh/Siirt doğumlu olan Muhammed Muhdi Gündüz, ilk orta ve lise eğitimini tamamladıktan sonra 2004 yılında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde yüksek lisansını tamamladıktan sonra Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Eğitimi Bilim Dalında hazırladığı “*Niyet Kavramının Din Eğitimi Açısından İncelenmesi (Gazzâlî Örneği)*” başlıklı teziyle doktor unvanını aldı. Yazarın bir kitabı ve değişik konularda yayımlanmış akademik çalışmaları bulunmaktadır. Evli ve iki çocuk babası olan yazar halen Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir.

ÖN SÖZ

İnsan, akıl ve özgür irade sahibi bir varlık olarak kabul edildiği için eylemlerinin ahlaki boyutu sürekli olarak tartışılmalıdır. Bunun için insanlıkla birlikte insan eylemlerinin, ahlakla ilişkilendirilerek değerlendirildiği görülmektedir. Hiç şüphesiz insanı ahlaki bir varlık olarak muhatap kabul eden İslam dininin temel kaynakları olarak kabul edilen Kur'an-ı Kerim ve hadis etrafında teşekkül eden İslam düşüncesinde, ahlakın göz ardı edilmesi mümkün değildir. Nitekim İslam düşünürleri, Kur'an ve hadisin ahlaka verdiği önemden dolayı erken denilen bir tarihten itibaren ahlaka dair eserler telif etmişlerdir. Özellikle sekizinci yüzyıldan sonra kadim medeniyete ait eserlerin Arapçaya tercüme edilmesiyle birlikte İslam ahlakçıları, ahlaki meseleleri, dinin yanı sıra felsefi, antropolojik, sosyolojik ve psikolojik bakış açısıyla ele almışlardır. Her ne kadar Kur'an ve hadisler ahlaki meselelerin ele alınışında merkezî yer teşkil etse de antik Yunan düşüncesine ait olan iffet, hikmet, şecaat ve adalet gibi temel ahlaki erdemler de aynı şekilde çalışmalarda işlenmeye başlanmıştır. Bu anlayışla ele alınan çalışmalarda, insanın, arzu, öfke ve akıl güçlerinin sırasıyla olgunlaştığından yola çıkılarak söz konusu güçlerin, ahlaki eğitimle birbirlerini dengeleyecek şekilde düzene sokulması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun için söz konusu çalışmalarda, genel olarak ahlak eğitimi, özel olarak çocukluk dönemi ahlak eğitiminin doğrudan veya dolaylı olarak ele alındığı görülmektedir.

İslam düşünce tarihinde, ahlakla ilgili İbn Miskeveyh'in *Tehzibu'l-Ahlâk*, Gazzâlî'nin *İhyâ-u Ulûmi'd-Din* ve Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsırı* adlı eserlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Söz konusu eserlerde, çalışmamızı ilgilendiren yönleriyle ahlakın mahiyetinin yanı sıra, ahlakın değişebilirliği mevzuunun farklı yönleriyle ele alındığı müşahede edilmektedir. Bu eserlerde, kişinin ahlaki açıdan olgunlaşabilmesi için erken yaştan itibaren eğitimine özellikle de ahlak eğitimine önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Mezkûr eserlere bakıldığında, çocuğun ahlaki gelişimine etki eden biyolojik ve çevresel etkenlerin birlikte dikkate alınması gerektiğinden yola çıkılarak, eş seçimi ve helal gıdanın yanı sıra sevgi, bireysel farklılıklar, ahlaki gelişim aşaması, ahlakın durumu (iyi ahlakı korumak, kötü ahlakı düzeltmek) gibi ilkelere de önem verilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Ayrıca bu kitaplarda, çocuğun ahlaki gelişiminin olumlu bir şekilde gelişmesi için ahlaki davranışa dair bilgilendirmenin yapılması, çocuğu gözetim altında tutma, temel alışkanlıklara alıştıırma, ibadetlere alıştıırma, uygun bir çevrenin oluşturulması ve tevazu-şükür alışkanlığını kazandırma gibi hususların ahlak eğitiminde göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmiştir.

Yukarıda ipuçları verilen konuların yanı sıra, önem arz eden diğer konuları giriş niteliğinde ele alan bu çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, İslam ahlakçılarının ahlak sanatını (eğitimi) en üstün disiplin olarak gördükleri görüşünden yola çıkarak, çocukluk dönemi ahlak eğitiminin önemine işaret edilmiştir. İlk bölümde, Batı dünyasında modern dönemde ortaya çıkan ahlaki gelişim kuramları işlenerek, İslam düşünürlerinin ahlak gelişimi ve eğitimi-ne dair düşüncelerinin güncelliğini koruduğuna göndermede

bulunulmuştur. İkinci bölümde, ahlakın neliği, değişebilirliği ve ahlak eğitiminin önemi ve gayesi gibi konular, Müslüman düşünürlerin bakış açısıyla ele alınarak insanın ahlaki bir varlık olduğuna dikkat çekilmiştir. Üçüncü bölümde, çocukluk kavramı, çocukluk dönemi ahlak gelişimi ve eğitimi konuları işlenmiş, İslam ahlakçılarının, çocukların ahlak eğitiminde dikkat çektikleri biyolojik ve çevresel etkenler işlenmek suretiyle bir bütün olarak ahlak eğitimi faaliyetlerinin yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölüm olan son bölümde ise İslam düşünürlerine göre, çocukluk dönemi ahlak eğitiminde dikkat edilmesi gereken bazı hususlar ele alınmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında birçok değerli insanın katkısı oldu. Öncelikle, çalışma boyunca bana rehberlik eden, engin bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim, çalışmanın müsvedde hâlini okuma zahmetinde bulunan değerli hocam Prof. Dr. Ali Ulvi Mehmedoğlu'na müteşekkirim. Değerli katkıları bu çalışmayla sınırlı olmayan, bütün akademik hayatım boyunca katkıda bulunan hocam Doç. Dr. Emine Keskiner, çalışma boyunca konuyu benimle tartışma zahmetinde bulunan mesai arkadaşlarım Öğr. Gör. Vehbi Ayday ve Arş. Gör. Yakup Akyürek'e de teşekkür ederim. Aynı şekilde çalışma boyunca yanımda olan ve metni benimle tartışma zahmetinde bulunan mesai arkadaşım Dr. Ahmet Özalp'a bir teşekkür borçluyum. Aynı zamanda çalışmamın ilk müsvedde hâlini okuma zahmetinde bulunan mesai arkadaşım Arş. Gör. Mehmet Salih ile çalışmayı baştan sona birkaç defa okuma zahmetinde bulunan ve önemli katkıda bulunan dostum Mirza Çazım'a da teşekkür etmem gerekir. Çalışmamı baştan sona kadar okuma zahmetinde bulunan mesai arkadaşım Dr. Talip Demir ve hadisleri bulma konu-

sunda yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Ahmet Özdemir'e burada teşekkür etmezsem olmaz. Ayrıca, çalışmayı birlikte tartışma fırsatı bulduğum yüksek lisans öğrencilerim Fatma Güllü, Abdurrahman Gündüz, Mehmet Özdemir, Hicran Güler, Barış Eren, Bahar Akto, Yasin Özer, Ayşe Em, Ayşe Atan ve ismini zikretmediğim diğerlerine de müteşekkirim. Son olarak, çalışmamın her aşamasında yanımda olan ve çalışmam konusunda beni sürekli teşvik eden başta sevgili eşim ve çocuklarım olmak üzere değerli ailemi de özel teşekkürlerle anmam gerekir. Hiç şüphesiz onların bana sağladığı imkânlar olmasaydı bu çalışma nihayete ermezdi. Ayrıca eğitim süreci boyunca kendilerinden feyiz aldığım bütün hocalarıma, Eskiyei Yayınları'nın değerli editörü Hüseyin Nazlıaydın'a ve yayınevi çalışanlarına teşekkür ederim.

Muhammed Muhdi GÜNDÜZ
Şırnak, Mart 2022

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	4
GİRİŞ	11
1. BATI DÜNYASINDA AHLAK GELİŞİM KURAMLARI	25
1.1. Psikanalitik Ahlak Gelişim Kuramı	27
1.2. Sosyal Öğrenme Ahlak Gelişim Kuramları	31
1.3. Bilişsel Ahlak Gelişim Kuramı	35
1.3.1. Jean Piaget	36
1.3.2. Lawrence Kohlberg	41
2. İSLAM DÜŞÜNCESİNDE AHLAK VE AHLAK EĞİTİMİ	51
2.1. Ahlakın Anlamı ve Kapsamı	51
2.1.1. Ahlakın Sözlük ve İstilah Anlamı	53
2.1.2. Ahlakın Kapsamı	61
2.2. Ahlakın Değişebilirliği Problemi	65
2.3. Ahlak Eğitiminin Önemi ve Gayesi	76
3. İSLAM DÜŞÜNCESİNDE ÇOCUKLUK DÖNEMİ AHLAK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ	85
3.1. İslam Düşüncesinde Çocukluk Dönemi	85
3.2. Çocukluk Dönemi Ahlak Gelişimi	87
3.3. Çocukluk Dönemi Ahlak Eğitimi	95
3.3.1. Biyolojik Faktörler	96
3.3.2. Çevresel Faktörler	100
a) Sevgi	100
b) Bireysel Farklılıklar	104
c) Ahlaki Gelişim Aşaması	108
d) Ahlakın Durumu (İyi Ahlakı Korumak-Kötü Ahlakı Düzeltmek)	110

3.4. İslam Düşüncesindeki Ahlak Gelişimi Anlayışının
Batı'daki Ahlaki Gelişim Kuramları ile Mukayesesi ----- 114

**4. ÇOCUKLARIN AHLAK EĞİTİMİNDE DİKKAT
EDİLMESİ GEREKEN BAZI HUSUSLAR ----- 121**

4.1. Ahlaki Davranışa Dair Bilgilendirmenin Yapılması --- 123

4.2. Uygun Bir Çevrenin Oluşturulması ----- 131

4.3. Çocuğun Gözetim Altında Tutulması ----- 140

4.4. Çocuğa Şükür ve Tevazu Eğitiminin Verilmesi ----- 143

4.5. Temel Alışkanlıkların Kazandırılması (Görgü Kurallarını
Gözetmek) ----- 148

4.6. Çocuğu İbadete Alıştırma ----- 152

SONUÇ----- 159

KAYNAKÇA ----- 163